

Open Access og Open Archive Forskerforbundets policynotat

Open Access innebærer åpen, fri tilgang til vitenskapelig informasjon, og at tidsskriftartikler gjøres fritt tilgjengelig på nettet. Opphavsmannen beholder rettighetene, mens brukerne får tillatelse til å lese, laste ned, kopiere, distribuere og lenke til fulltekst.

Open Access tidsskrifter er gratis tilgjengelig på internett. I de fleste tilfellene er det forfatteren eller forfatterens arbeidsgiver som finansierer publiseringen. De største Open Access tidsskriftene har normalt samme rutiner for fagfellevurdering og kvalitetssikring som tradisjonelle vitenskapelige tidsskrifter. Dette policynotatet omhandler problemstillinger knyttet til publisering i Open Access tidsskrifter.

Open Archive, eller åpne institusjonelle arkiv, er arkiv hvor forfatteren egenarkiverer forskningspublikasjoner som er publisert andre steder. Arkivene omfatter ofte materiale som ennå ikke er formelt publisert slik som mastergradsarbeider og doktoravhandlinger. Dette policynotatet omhandler forhold knyttet til institusjonenes åpne arkiver.

Utgangspunktet for Open Access og Open Archive, er å skape fri og økt tilgjengelighet til forskning. Stadig flere yngre forskere har høy digital kompetanse og forventer rask tilgang til forskningsresultater. Myndighetenes vedtatte politikk er å iverksette konkrete tiltak for at publikasjoner basert på offentlig finansiert forskning i størst mulig grad skal være fritt tilgjengelig. På oppdrag fra Kunnskapsdepartementet nedsatte forskningsutvalget i Universitets- og høyskolerådet (UHR) høsten 2008 en arbeidsgruppe som skulle foreslå konkrete tiltak for å stimulere til Open Access publisering av vitenskapelige artikler.

UHRs arbeidsgruppe avleverte, etter Opphavsrettsutvalgets oppfatning, en nyansert og god gjennomgang av problematikken i sin innstilling 30. januar 2009. Innstillingen kan bidra til å skape en mer balansert debatt omkring Open Access. I løpet av de siste årene har mange Open Access tilhengere ganske ukritisk stilt krav om at Open Access publisering må inngå i forskernes arbeidsavtaler, og at dette skal være en forutsetning for offentlige forskningsbevilgninger. Et viktig argument til fordel for Open Access, er tilgang til vitenskapelige publikasjoner for forskere i den tredje verden. Andre argumenter har vært at institusjonene betaler forskernes lønn og bekoster all infrastruktur, samt at tidsskriftabonnementene er blitt så dyre at bibliotekene ikke har råd til å abonnere på dem.

Opphavsrettsutvalget er i utgangspunktet positiv til Open Access publisering. Vi ser mange gode argumenter for Open Access, men mener at temaet fortjener en nyansert tilnærming.

Den enkelte forskers rett til å velge publiseringskanal er et viktig element i den akademiske frihet, og må følgelig ha forrang fremfor et krav om publisering i Open Access. Mange forskere er avhengig av å publisere i bestemte tidsskrifter for å nå sine fagmiljøer, de ulike tidsskriftenes "impact factor" spiller også inn. Dette er for øvrig momenter som UHRs arbeidsgruppe har lagt vekt på i sin innstilling til Kunnskapsdepartementet.

Opphavsrettsutvalget mener vitenskapelig ansatte ikke må utsettes for utilbørlig press for å publisere i Open Access tidsskrifter. Vi er kritiske til at finansieringen ved Open Access publisering i stor utstrekning flyttes fra leser/bruker til forfatter/opphavsmann. I denne forbindelse nevner vi at enkelte OA tidsskrifter forlanger mellom 500 og 5000 dollar i forfatterbetaling.

Praksis vil antagelig bli at forfatterne arbeidsgivere betaler for publiseringen, dette kan imidlertid få uheldige konsekvenser. Institusjonene har begrensede budsjetter, noe som kan føre til at enkelte fagmiljøer og grupper av ansatte systematisk prioriteres. Etter vår vurdering kan unge forskere og midlertidig vitenskapelig ansatte stille svakt når det blir spørsmål om forfatterbetaling ved publisering.

Opphavsrettsutvalget støtter UHRs arbeidsgruppe i at: *En ordning med betaling for publisering må derfor ta utgangspunkt i at midler løses ut automatisk når en artikkel antas for publisering* (s. 35).

Til ettertanke kan det sies at kravet om forfatterbetaling i enda sterkere grad vil ramme forskere fra tredje verden som neppe har råd til å betale for publisering i de beste tidsskriftene. Det viktigste må tross alt være at disse forskerne får utviklet sin egen forskning fremfor kun å være mottakere av den kunnskapen som produseres i de rikere landene. Man burde derfor heller ha fokus på ulike støtteordningen som kan stimulere forskningen i de fattigere landene. Et annet forhold som bør nevnes i denne sammenheng, er at majoriteten av de store tidsskriftforlagene stiller sine tidsskrifter til gratis disposisjon for forskere i utviklingsland.

Studentarbeider utgjør i dag hovedinnholdet i de institusjonelle arkivene (Open Archive). Målet må imidlertid være å bruke disse arkivene aktivt for å tilgjengeliggjøre vitenskapelige artikler. Det er positivt at stadig flere av de tradisjonelle tidsskriftene aksepterer at versjoner av publiserte artikler etter en viss karenstid, fritt kan legges ut i institusjonenes arkiver. Den versjonen som er tilgjengelig i det institusjonelle arkivet er som regel ikke forlagets pdf-versjon. Det kan være problematisk at ulike versjoner av en artikkel er tilgjengelig. Det bør derfor være et mål at det er den endelige pdf-versjonen som er tilgjengelig via de institusjonelle arkivene.

Bevaring for ettertiden er et annet viktig argument som taler for lagring og tilgjengeliggjøring gjennom institusjonelle arkiver.

Forfatterne bør i minst mulig utstrekning overføre retten til eksklusiv publisering til forlaget. Etter vår vurdering er det alt for mange fagforfattere som gir fra seg rettigheter uten å vite om det, og uten å ha noen kontrakt i forbindelse med publiseringen. Dette blir ekstra viktig i forbindelse med OA-publisering og deponering i åpne arkiv.

Opphavsrettsutvalget mener Forskerforbundets medlemmer bør stille seg positive til tilgjengeliggjøring av egne publikasjoner i institusjonelle arkiv. Dette forutsetter imidlertid at rettighetsspørsmål blir ivaretatt samt at infrastruktur og administrativt støtteapparat er på plass.

Nyttige lenker:

Forfattertillegg

Hvorfor er det nødvendig å beholde rettigheter?

<http://www.ub.uit.no/wiki/openaccess/index.php/Forfattertillegg>

Scholar's Copyright Addendum

<http://scholars.sciencecommons.org/>

Økt tilgang til norske forskningsresultater

Anbefalinger fra arbeidsgruppe oppnevnt av UHRs forskningsutvalg

http://www.uhr.no/documents/Rapport_fra_Open_Access_arbeidsgruppe.pdf

Notat vedtatt av Forskerforbundets Hovedstyre 23. april 2009 (sak 44/09)